Language Related Research
E-ISSN: 2383-0816
https://lrr.modares.ac.ir

Tarbiat Modares University

Vol. 11, No. 6, Tome 60
pp. 103-136
February & March
2021

The Historical Study of Some Morphological Elements of Sistani Dialect

Abbas Ali Ahangar [1*], *& Mansoureh Delaramifar*[2]

Received: 27 February 2019
Received in revised form: 23 May 2019
Accepted: 1 July 2019

Abstract

Continuous changes taking place in languages have been due to the dynamic nature of language that occurs progressively and slowly over time. In this regard, local languages and dialects change less than the standard languages. Sistani dialect is also among the dialects that has its own specific phonetic, phonological, syntactic and morphological elements and characteristics making it different from the Standard (Modern) Persian. This article while describing some morphological features of Sistani dialect in comparison to Old, Middle, Darri Persian and Avesta Language also is going to show which historical elements and features of this dialect are still being used and have been inherited from which era. The linguistic data has been collected via library and also field methods, through interviewing with old Sistani men above 60 years old and recording their free speech. Then the extracted morphological elements from Sistani dialect were compared to those of Old, Middle, and Dari Persian as well as Avesta Language. The results show that in this dialect, there are some prefixes such as /be-/, /mē-/, /na-/, /ma-/ and suffixes /-ak(a)/, non-past verb inflectional suffixes, demonstrative pronouns, /i/ and /o/, personal pronouns /to/ ‹/o/ ‹/mâ/ ‹/šmâ/ and /ošo/, reflexive pronouns /xod/ and /xâ/, lack of bound personal and also the exsistance of the initial consonant clusters such as dr ‹st ‹fr which have originated from Old, Middle, and Dari Persian as well as Avesta language.

***Keywords*:** Sistani Dialect, Old Persian, Middle Persian, Dari Persian, Morphological elements

1. Corresponding author , Professor, Department of English Language and Litrerature, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran; *Email: ahangar@english.usb.ac.ir* ; ORCID: 0000000312881506
2. PhD, Department of English Language and Litrerature, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

1. Introduction

Continuous changes occurring in languages are due to the dynamic nature of language. Such alternations occur progressively and slowly over the time. In this regard, local dialects and languages change less than standard languages. Awareness of existing linguistic elements in any dialect and presenting a complete description of them makes clear the root of the Persian dialects and their relation to modern Persian and also contributes to disambiguation of ambiguous points in previous Iranian languages as well as the diachronic changes occurred in them.

Sistani dialect has its own specific characteristics in different areas such as phonology, morphology and grammar which has made it different from standard Persian. Sistani is regarded as a dialect of New Persian, which is classified within the Southwestern group of Iranian languages. It takes its name from the historically important Sistan region that straddles southeastern Iran and southwestern Afghanistan: one portion of Sistan makes up the northern part of the Iranian province of Sistan and Baluchestan and the other portion is a part of the Nimruz Province in Afghanistan. This dialect is also spoken in the Sarakhs, Torkamanestan. In other parts of Iran, Sistani speakers also live in some part of Iranian Baluchestan, Mazandaran, Golestan and Khorasan Razavi Provinces.

This article, while describing some grammatical and morphological elements of Sistani dialect, along with comparing them with Old, Middle and Dari Persian as well as Avesta, is going to show which historical grammatical and morphological elements are still used in this dialect and the language variety that they inherited from.

2. Methodology

To this end, the free speech of 20 of the above sixty-year-old uneducated or less educated male speakers in Sistan were provided. Then a questionnaire was prepared. The questions were designed for finding the tense of verbs, personal and demonstrative pronouns, consonant clusters and the names in Sistani dialect. Finally, the data were extracted, described and then analyzed.

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

3. Discussion and Results

The research findings show that Sistani dialect has some similar elements and features to those of Old, Middle and Dari Persian as well as Avesta. Correspondingly, there are some prefixes such as /be-/, /mē-/, /na-/, /ma-/; some suffixes like /-ak(a)/ and verbal endings; independent personal pronouns, reflexive pronouns, demonstrative pronouns; the lack of dependent personal pronounsi and the existence of initial consonant clusters, all of which have somehow origin in Old, Middle and Darri Persian as well as Avesta.

In this respect, the prefix /be-/ is used with the past tense verbs which is manifested as [b-], [ba-], [be-], [bo-], [bi-], [p-], or [ø-]. The prefix /mē-/ is used with the simple non-past and non-past progressive with different realization: [mē-], [m-], [me-], and [mi-]. The prefix /na-/ is used for all verbs with both indicative, subjunctive and imperative moods in Sistani dialect. This prefix is realized as [n-], [na-], or [ne-]. The prefix /ma-/ is used with prohibitive verbs. All the above mentioned elements originate from Old, Middle and Dari Persian.

In Nouns, the occurrence of the suffix /-ak(a)/ which originates from old Persian -ak(a) functions as diminutive and/or affection, gerund and definite markers. Moreover, the similarity between the personal and possessive pronouns and those of Old Persian, Middle Persian as well as Avesta are illustrated. The personal pronouns in Sistani dialect: [me], [to], [o], [mâ], [šmâ], [ošo], have been derived from Old, Middle Persian as well as Avesta's possessive pronouns: man, tu, oy or ho, ahmākəm, yūšmakəm and ōyšān. On the other hand, Sistani dialect does not make use of dependent possessive pronouns. Indeed, the personal and possessive pronouns are identical in this dialect. As to initial consonant clusters, Sistani dialect has preserved the initial consonant clusters in roots to give some examples: [drāxt] "tree", [spest] "Alfalfa", [psār] "boy, son", [kmār] "waist", inherited from Old and Middle Persian. However, in Dari Persian, initial consonant clusters do not exist. It seems the standard Persian follows Dari Persian Language in this respect.

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

4. Conclusions

The description of some grammatical and morphological elements and features of Sistani Dialect shows that this dialect acts differently from standard Persian in some grammatical and morphological elements. These elements originate from Old, Middle, Dari Persian as well as Avesta which include some prefixes such as /be-/, /mē-/, /na-/, /ma-/; some suffixes comprising /-ak(a)/ and personal or verb endings; independent personal pronouns; reflexive pronouns; demonstrative pronouns; the lack of dependent personal pronouns; the existence of initial consonant cluster originating from Old, Middle and Dari as well as Avesta. In addition, the findings indicate that the language changes occur throughout the time and the dialects preserve the original structures of the old languages more than the standard languages.

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

جستارهای زبانی
دوماهنامهٔ علمی- پژوهشی
د۱۱، ش۶ (پیاپی ۶۰) بهمن و اسفند ۱۳۹۹، صص۱۰۳-۱۳۶

بررسی تاریخی برخی از عناصر ساخت‌واژی گویش سیستانی

عباسعلی آهنگر*[1]، منصوره دلارامی‌فر[2]

۱. استاد زبان‌شناسی گروه ادبیات و زبان انگلیسی دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.
۲. دانش‌آموختهٔ دکتری زبان‌شناسی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

دریافت: ۹۷/۱۲/۸ پذیرش: ۹۸/۰۴/۱۰

چکیده

تحولات مداومی که در زبان‌ها رخ می‌دهد به‌دلیل ماهیت پویای زبان بوده است که در گذر زمان به‌صورت بسیار کند و تدریجی حاصل شده است. در این راستا، زبان‌ها و گویش‌های محلی به‌طور معمول کم‌تر دستخوش تغییر قرار گرفته‌اند. گویش سیستانی نیز از جمله گویش‌هایی به‌شمار می‌آید که دارای برخی ویژگی‌های آوایی، واجی، نحوی و ساخت‌واژی منحصربه‌فردی است که آن را با زبان فارسی معیار (امروزی) متفاوت ساخته است. پژوهش حاضر، ضمن توصیف پاره‌ای از عناصر و ویژگی‌های ساخت‌واژی گویش سیستانی و مقایسهٔ آن‌ها با زبان فارسی باستان، میانه، دری، و زبان اوستا درصدد است تا نشان دهد که کدام عناصر تاریخی ساخت‌واژی در این گویش همچنان کاربرد دارد و هرکدام از چه دوره‌ای به ارث رسیده است. داده‌های زبانی پژوهش، از طریق بررسی کتابخانه‌ای و همچنین به روش میدانی با ضبط گفتار آزاد و مصاحبه با گویشوران سیستانی مسن بالای ۶۰ سال گردآوری شده است. سپس، عناصر ساخت‌واژی به‌دست آمده از گویش سیستانی با آنچه از زبان‌های فارسی باستان، میانه، دری و اوستا موجود است، مقایسه شد. نتایج پژوهش نشان داد که در این گویش پیشوندهای فعلی -be، -me، -na، -ma و شناسه‌های غیرگذشته، پسوند -ak(a)، ضمایر اشارهٔ نزدیک i و اشارهٔ دور o ، ضمایر شخصی فاعلی me، to، o، mâ، šmâ و ošo، ضمایر انعکاسی xod و مشترک xâ، عدم کاربرد ضمایر متصل و همچنین وجود خوشهٔ دو همخوانی آغازین مانند: dr، st، fr، در زبان‌های فارسی باستان، میانه، دری و اوستا ریشه دارند.

واژه‌های کلیدی: گویش سیستانی، فارسی باستان، فارسی میانه، فارسی دری، عناصر ساخت‌واژی.

* نویسندهٔ مسئول مقاله: E-mail: ahangar@english.usb.ac.ir

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

۱. مقدمه

بر اساس نوع تحولات تاریخی زبانی، زبان‌های ایرانی را به سه دورهٔ مهم تقسیم کرده‌اند. دورهٔ باستان، دورهٔ میانه، و دورهٔ جدید (ابوالقاسمی، ۱۳۷۵؛ آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۵). زبان ایرانی باستان زبانی است که زبان‌های اوستا، مادی، سکایی و فارسی باستان از آن منشعب شده‌اند (ابوالقاسمی، ۱۳۷۵: ۲). از زبان ایرانی باستان اثری به‌جای نمانده است و محققان آن را به کمک زبان‌های اوستا، فارسی باستان و سنسکریت بازسازی کرده‌اند (ناتل خانلری، ۱۳٦۵؛ فرشیدورد، ۱۳۷۸؛ اشمیت، ۱۹۸۳، ترجمهٔ بختیاری و همکاران، ۱۳۸٦). زبان فارسی میانه زبانی است که حدفاصل بین زبان‌های دورهٔ باستان و زبان‌های دورهٔ اخیر به‌کار می‌رفته است. این دوره به‌صورت تقریبی بیان شده است و تاریخ دقیقی از آن در دست نیست. یکی از ویژگی‌های فارسی میانه ساده‌تر بودن آن نسبت‌به صورت باستانی و دیگری تحول آشکار در نظام زبان فارسی باستان و متروک شدن بسیاری از نظام‌های موجود در آن زبان است (ناتل خانلری، ۱۳٦۵؛ باقری، ۱۳۷۵؛ رضایی، ۱۳۸۰). از زمان استیلای تازیان بر ایران تاکنون را «دورهٔ جدید زبان فارسی» نامیده‌اند. گویش‌ها و زبان‌های متعدد مربوط به این دوره نیز صورت تحول‌یافتهٔ زبان‌های ایرانی دورهٔ میانه است. فارسی جدید اغلب با صفت دری در مفهوم «اداری و دولتی»، همان زبان رسمی، ادبی و اداری قبل از اسلام است (ناتل خانلری، ۱۳٦۵؛ ابوالقاسمی، ۱۳۷۵؛ زرشناس، ۱۳۸۲). در این راستا، با بررسی تاریخی هر زبان می‌توان مسیر تغییرات زبانی را از قدیم‌ترین صورت دنبال و قوانین حاکم بر آن‌ها را کشف کرد (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۵: ۱). همچنین، بخشی از دانش ما در ارتباط با تاریخچهٔ ایران و اقوام آن در نتیجهٔ بررسی‌های گویش‌شناختی و زبان‌شناختی بوده است که بدون این بررسی‌ها محققان نمی‌توانستند به فهم دقیقی از تاریخ ایران دست یابند (صادقی، ۱۳۸۰: ۹).

از سوی دیگر، مورخان یونان قدیم سرزمینی را که در نزدیکی هیرمند بود درانگینای نامیدند که از نام قوم درانگای برآمده بود و صورت‌های دیگر آن سرنگای و زرنگای نام داشت. منطقهٔ زندگی این قوم پس از هجوم و مهاجرت سکاها در زمان فرهاد اشکانی به‌نام سکستان تغییر یافته است (مصاحب، ۱۳٤۵: ۱٤۰٦). موضوع منشأ نام سیستان از سکستان مورد تأکید محققان بسیاری قرار گرفته است که با تغییرات آوایی مانند تبدیل «ک» به «گ» و

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

سپس به «ی» در طول دورهٔ زمانی همراه بوده است. عرب‌ها در آن زمان آن را سجستان می‌نامیدند، درحالی که در اروپا به درانگینا شناخته می‌شد (تیت[1] ۱۹۱۰، ترجمهٔ رییس‌الذاکرین، ۱۳٦۲: ۱۱). گویش سیستانی یکی از گویش‌های جنوب غربی زبان‌های ایرانی است (Windfuhr, 1989؛ Bearman et al., 2003) که در منطقهٔ سیستان در بخش شمالی استان سیستان و بلوچستان رایج است. علاوه بر این، این گویش در استان‌های فراه و نیمروز کشور افغانستان و شهرستان سرخس در ترکمنستان و همچنین در برخی نواحی ایران از قبیل شهر زاهدان و برخی از مناطق استان مازندران، گلستان و شهرهای مشهد و سرخس از استان خراسان رضوی که در آن‌ها تعداد زیادی از مهاجران سیستانی زندگی می‌کنند، نیز تکلم می‌شود (Ahangar, 2010).

با توجه به هدف اصلی پژوهش حاضر که بررسی تاریخی برخی عناصر و ویژگی‌های ساخت‌واژی گویش سیستانی و ارتباط آن‌ها با زبان‌های فارسی باستان، میانه، دری و اوستاست، نگارندگان بر آنند که به سؤالات تحقیق پاسخ دهند:

۱) آیا گویش سیستانی در ساختار تصریفی فعل، با زبان‌های فارسی باستان، میانه و دری و یا زبان اوستا شباهت دارد؟

۲) آیا گویش سیستانی در ساختار تصریفی اسم و ضمیر با زبان‌های فارسی باستان، میانه و دری و یا زبان اوستا شباهت دارد؟

۳) آیا گویش سیستانی در ساختار واجی ریشهٔ کلمات با زبان‌های فارسی باستان، میانه و دری و یا زبان اوستا شباهت دارد ؟

گفتنی است که این گویش دارای ۲۲ همخوان است که شامل p، b، t، d، k، g، ʔ، f، v، s، z، š، ž، x، γ، č، j، m، n، l، r، y، واکه‌های i، ī، e، ē، ā a، ū، u، ō، o، â و واکهٔ مرکب ow است.[2]

در بخش دوم این پژوهش، پیشینهٔ مختصری از بررسی‌های انجام‌شده در زمینهٔ گویش سیستانی بیان شده است. بخش سوم به توصیف نظام ساخت‌واژی این گویش می‌پردازد و ویژگی‌هایی را که دارای شباهت با زبان‌های فارسی باستان، میانه، دری و همچنین اوستاست، نشان می‌دهد. نتایج به‌دست آمده از پژوهش در بخش چهارم ارائه می‌شود.

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

۲. پیشینهٔ تحقیق

تاکنون بررسی‌های قابل توجهی دربارهٔ گویش سیستانی انجام شده است. این پژوهش‌ها، در بیشتر موارد توصیفی و هم‌زمانی و در حوزه‌های ساخت‌واژه، نحو، واج‌شناسی و آواشناسی بوده‌اند که این حوزه‌ها از منظر زبان‌شناسی تاریخی کم‌تر بررسی شده‌اند. با توجه به اینکه سیستان در موقعیت اجتماعی، سیاسی و تاریخی ویژه‌ای قرار دارد و بین نواحی مختلف منطقه و همچنین میان این گویش و زبان‌های کشورهای همسایه رابطهٔ تنگاتنگی به چشم می‌خورد (تیت، ۱۹۱۰، ترجمهٔ رییس الذاکرین، ۱۳٦۲: ۱۱)، گویش سیستانی مورد توجه زبان شناسان داخلی و خارجی قرار گرفته است. در ادامه به تعداد اندکی از پژوهش‌های انجام‌شده درخصوص برخی از حوزه‌های زبانی در این گویش و بررسی‌های تاریخی انجام‌شده در زبان فارسی اشاره می‌شود.

اویسی (۱۳۷٤) به بررسی و توصیف واجی و ساخت‌واژی گویش سیستانی بخش پشت آب، یکی از توابع سیستان پرداخته است. محمدی خمک (۱۳۷۹) علاوه بر بررسی بعضی ویژگی‌های واجی و ساخت‌واژی گویش سیستانی، جمع‌آوری مجموعه‌ای از واژه‌های بازمانده از زبان سگزی در این گویش را نیز مطالعه کرده است. آهنگر (2010) برخی از ویژگی‌های ساخت‌واژی ـ نحوی گویش سیستانی را در ساختار فعل در قالب مقوله‌های مطابقه، زمان (غیرگذشته، گذشته)، وجه (اخباری، التزامی و امری)، نمود (کامل و ناقص) و جهت (معلوم و مجهول) بررسی و توصیف کرده است.

افزون بر بررسی‌های ساخت‌واژی گویش سیستانی، نظام آوایی و واجی این گویش نیز مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. برای نمونه، آهنگر (۱۳۸۲) دستگاه واجی گویش سیستانی، واج‌ها و ساخت هجای این گویش را در منطقهٔ شیب‌آب زابل توصیف کرده است. اکاتی[۳] و همکاران (2009) جایگاه واج ʔ و h را در گویش سیستانی در بخش میانکنگی مورد بررسی قرار داده و استدلال کرده‌اند که واج ʔ و h در این گویش وجود ندارد. واج ʔ در بعضی واژه‌ها فقط در جایگاه آغازی با واکه به‌صورت گونهٔ آزاد[٤] به کار می‌رود. همچنین، مشهدی و دلارامی‌فر (2013) ساختار هجایی گویش سیستانی را بررسی کردند و این

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

ساختار را به‌صورت (c)(c)v(c)(c) شرح دادند. به‌دلیل وجود چنین ساختاری، رخداد خوشهٔ دوهمخوانی آغازین در این گویش مجاز است. آهنگر و همکاران (۱۳۹۵) نیز به بررسی توزیع جغرافیایی برخی از تنوعات واکه‌ای در گویش سیستانی در دو بخش شهرکی ـ نارویی و میانکنگی منطقهٔ سیستان پرداخته‌اند.

در ارتباط با بررسی‌های تاریخی انجام‌شده در زبان‌های فارسی می‌توان به بررسی ساختار هجایی زبان‌های فارسی باستان، میانه و دری اشاره کرد. در متون به‌دست آمده از کنت° (1953) خوشه‌های آغازین br، dr، fr، šp، hy، sp، sk، st، št، šk، zr، ty، xš و xr در زبان فارسی باستان مشاهده می‌شود که به ساخت هجایی متفاوتی از زبان فارسی امروزی منجر شده است. کرد زعفرانلو کامبوزیا و همکاران (۱۳۸۹) نشان دادند که ساختار هجایی زبان فارسی باستان (c)(c)(c)v(c)(c) بوده است. استاجی (۱۳۸۹) کارکردهای چندگانهٔ «که» در فارسی امروز را به‌لحاظ تاریخی بررسی و نشان داده‌اند که صورت پرسشی این واژه به موصول در زبان فارسی امروز تبدیل شده است. خلیفه‌لو و همکاران (۱۳۹۵) واژه‌های قرضی را با رویکرد واجی ـ درکی بررسی کرده‌اند. در این میان به نحوهٔ کاربرد خوشه‌های دوهمخوانی آغازین زبان انگلیسی در زبان فارسی امروزی با اشاره به رخداد آن در صورت‌های تاریخی پرداختند. با توجه به پژوهش‌های ذکرشده، عدم بررسی ویژگی‌های ساخت‌واژی گویش سیستانی در مقایسه با زبان‌های فارسی باستان، میانه، دری و همچنین در برخی موارد زبان اوستا به چشم می‌خورد. بنابراین نگارندگان سعی بر این دارند که به تحلیل برخی ویژگی‌های ساخت‌واژی گویش سیستانی و زبان‌های فارسی باستان، میانه، دری و اوستا بپردازند و شباهت‌های موجود میان این زبان‌ها و گویش سیستانی را نشان دهند

۳. روش تحقیق

این پژوهش از نوع توصیفی ـ تحلیلی است. در این راستا، برای جمع‌آوری داده‌ها، هم از روش کتابخانه‌ای و هم از روش میدانی استفاده شده است. بدین صورت که ویژگی‌های ساخت‌واژی زبان فارسی باستان، میانه، دری و زبان اوستا به روش کتابخانه‌ای به‌دست آمد

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

و داده‌های مربوط به گویش سیستانی هم به‌صورت کتابخانه‌ای بر اساس آثار مکتوب و هم از پیکرهٔ شفاهی تهیه‌شده توسط نگارندگان جمع‌آوری شد. در روش میدانی، داده‌ها با ضبط گفتار آزاد و مصاحبه با ۲۰ گویشور سیستانی مسن بالای ٦٠ سال گردآوری شد و یک پیکرهٔ شفاهی شامل ۲۰۰ جمله از گویش سیستانی به‌دست آمد. سپس، عناصر ساخت‌واژی گویش سیستانی موردبررسی در پیکره شناسایی و استخراج شد. درنهایت، این عناصر با آنچه از زبان‌های فارسی باستان، میانه و دری و همچنین اوستا در دسترس قرار دارد، مورد توصیف، مقایسه و تحلیل قرار گرفت.

۴. توصیف و تحلیل داده‌ها

در این بخش، به بررسی عناصر ساخت‌واژی و ویژگی‌های مشترک بین گویش سیستانی با زبان‌های فارسی باستان، میانه و دری و در برخی موارد زبان اوستا پرداخته شده است.

۴-۱.وندهای تصریفی فعل

ساخت افعال گویش سیستانی و زبان فارسی باستان، میانه و دری و همچنین اوستا دارای شباهت‌هایی در به‌کارگیری تعدادی از وندهای تصریفی فعل شامل برخی پیشوندها و پسوندهای فعلی هستند. پیشوندهای فعلی این گویش شامل -be، -mi، -na و -ma است و پسوندهای فعلی شامل برخی از شناسه‌های فعلی مشابه در زبان‌های فارسی باستان، میانه و دری و همچنین اوستا با گویش سیستانی می‌شود.

۴-۱-۱.پیشوندهای فعلی

پیشوندهای فعلی -be، -mē، -na و -ma در گویش سیستانی که هر یک دارای بازنمایی آوایی خاص خود است، مانند زبان‌های فارسی باستان، میانه، دری و اوستا به‌ترتیب در ساخت فعل گذشتهٔ ساده، نمود ناقص یا استمراری، فعل منفی و فعل نهی کاربرد دارند.

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

۴-۱-۱-۱. پیشوند فعلی -be

به اعتقاد برونر[٦] (۱۹۷۷، ترجمهٔ بهزادی، ۱۳۷۹) در شکل اولیهٔ زبان‌های میانهٔ ترفانی و پهلوی پیشوند -heb و در فارسی میانهٔ زرتشتی پیشوند -e پیش از فعل اخباری و تمنایی به‌کار می‌رفتند، مانند:

(۱) hēb xwarēnd «بخورند» و hēb bēh «باد [باشد]» (*ibid:* 241).

نمونه‌های دیگری از این پیشوند فعلی، -be و -bē است که در سایر گونه‌های فارسی میانه به‌چشم می‌خورد، مانند:

(۲) bāng be-kun-ēd «بانگ برآورید»، zan be-dah-ēd «زن بدهید»، bē-raft «برفت» و bē-xward «بخورد» (*ibid*) .

راستارگویوا[۷] (۱۹٦٦، ترجمهٔ شادان، ۱۳٤۷) نیز معتقد است که در زبان فارسی میانه پیشوند -bē بر سر فعل، معنای اتمام عمل و انجام شدن حتمی آن عمل را می‌رساند و تقریباً با تمام صورت‌های فعل می‌تواند ترکیب شود. در سه مثال زیر، -bē به‌ترتیب بر سر فعل زمان گذشته، حال التزامی و امر قرار گرفته است.

(۳) pāpak kā-š tan- bahr ut čāpūkīh i Artaxšēr bē dīt.... «هنگامی که پاپک خوش‌اندامی و چابکی اردشیر را بدید ... ».

(٤) bē apāyēt kū bē asvārēm «باید بر اسب سوار شویم».

(٥) bē āmōxtan apāyēt «بباید آموختن» (*ibid:* 132).

همچنین، در متون فارسی میانه گاهی این جزء بر سر فعل گذشتهٔ ساده می‌آید که «بی» یا «بای» مجهول نامیده می‌شود و محققان آن را بیان اتمام یا انجام یافتن فعل می‌شمارند (ناتل خانلری، ۱۳٦٥). «به پیشباز بیامد سروش». برخی آن را «باء زینت» یا «باء تأکید» نامیده‌اند. در بعضی گویش‌های ایرانی این پیشوند بر سر ماضی یا گذشته می‌آید و آن را از سایر اشکال گذشته متمایز می‌سازد. برای مثال، در گویش طبری تفاوت میان گذشتهٔ ساده با گذشتهٔ استمراری آن است که در مورد گروه اول پیشوند -be بر سر فعل قرار می‌گیرد و در افعال نوع دوم بر سر فعل نمی‌آید، مانند «بگفتم (گفتم)» و «گوتمه (می‌گفتم)» (ناتل خانلری، ۱۳٦٥: ۸۲). در فارسی جدید هنگام تلفظ این پیشوند گاهی واکه به صورت i، e و یا o تلفظ

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

می‌شود، مانند:

(٦)bi-oft-ad «بیافتد»، be-rav-ad «برود» و bo-xor-ad «بخورد»

این پیشوند در زبان فارسی دری -be^ تلفظ می‌شود که در این زبان نقش تأکیدی نیز دارد و بدون اینکه هیچ تغییری در معنای فعل گذشته پدید آورد، پیش از فعل قرار می‌گرفته است، مانند:

(٧)be-raft-em «برفتم» (ابوالقاسمی، ١٣٨٤: ٥٨).

آنچه در ارتباط با پیشوند-be در زبان‌های فارسی میانه و فارسی دری مشاهده شد، در گویش سیستانی نیز به گونه‌ای کاربرد دارد. در این گویش یکی از کاربردهای این پیشوند فعلی وقوع آن قبل از فعل گذشتهٔ ساده است. در گویش سیستانی پیشوند -be به‌صورت -be، bi ba-، -b، -p و تکواژ صفر -Ø برای زمان گذشته نمود آوایی می‌یابد[٩] (Ahangar, 2010: 9).

(٨)be-št-o «گذاشتم»، ba-šnāst-o «نشستم»، bi-ǰǰāst-o «فرار کردم»، b-dâd-o «دادم»، b-kard-o ~ p-kard-o «کردم»، Ø-bard-o «بردم» (*ibid*).

همان‌طور که در نمونه‌های مثال ٨ دیده شد، جزء تصریفی -be در ابتدای افعال گذشتهٔ ساده در گویش سیستانی مشابه زبان‌های فارسی میانه و دری به‌کار می‌رود. درحالی که این ساختار تصریفی فعل در زبان فارسی معیار کاربرد ندارد.

۴-۱-۱-۲. پیشوند نمود ناقص یا استمراری

در زبان‌های فارسی میانه، پیشوند -hamē در زمان حال و گذشته معنی ادامه عمل را می‌رساند (راستارگویوا، ١٩٦٦، ترجمهٔ شادان، ١٣٤٧: ١٣١)، مانند:

(٩) ut pursīt kū čē hamē vēnēt ? «او پرسید شما چه می‌بینید».

(١٠) ušan varrakī apēr star hač pos hamē davist «و در پس ایشان بره‌ای بسیار چاق می‌دوید» (*ibid*).

از طرفی، پیشوند -hamēw در پهلوی اشکانی ترفانی و پیشوند-hamē در فارسی میانه

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

غربی، برای دلالت بر نمود استمراری به‌کار می‌رود (برونر،۱۹۷۷، ترجمهٔ بهزادی، ۱۳۷۹):

(۱۱) hamē rawē : به معنی «همی‌رود» (*ibid:* 257).

همچنین، پیشوند استمراری -hamē در زبان فارسی میانهٔ زردشتی، به‌صورت پیشوندهای -hamē «همی» و -mē «می» به زبان فارسی دری رسیده است (ابوالقاسمی، ۱۳۷۵: ۲۱٤).

(۱۲) شعر حجت را بخوان و سوی دانش راه جوی گر همی‌خواهی که جان و دل به دین مرهون کنی (ناصرخسرو، ۱۳۸٤ : ۳۰۲).

در گویش سیستانی پیشوند -mē به ریشه‌های فعلی گذشته و غیرگذشته در زمان‌های غیرگذشتهٔ ساده[۱۰]، فعل غیرگذشتهٔ[۱۱] استمراری، فعل گذشتهٔ استمراری، فعل گذشتهٔ نقلی استمراری، فعل گذشتهٔ بعید استمراری به‌صورت -mē، -m، -me و -mi به‌کار می‌رود. پیشوند فعلی -mē هنگامی‌که ریشهٔ فعل با یک همخوان آغاز شود به -m تبدیل می‌شود. پیشوند -mē هرگاه قبل از دو همخوان قرار بگیرد، به صورت -me تلفظ می‌شود (Ahangar, 2010: 4). در نمونه‌های زیر صورت‌های مختلف پیشوند -mē در گویش سیستانی نشان داده شده است:

(۱۳) m-pāz-o «می‌پزم»، m-y-omd-â «می‌آمده‌ام»، m-poxt-adâ«می‌پخته بودم»، -mē dâd-o «می‌دادم»، mi-ǰǰā-o «(دارم) می‌دوم»، me-ston-o «می‌خرم و می‌گیرم» و -me froš-o «می‌فروشم».

همان‌طور که در این مثال‌های مشاهده شد، پیشوند استمراری -mē و سایر گونه‌های آن در گویش سیستانی برگرفته از پیشوندهای فعلی -hamēw در زبان پهلوی ترفانی و فارسی میانه و همچنین برگرفته از -hamē در فارسی میانهٔ زرتشتی است که به‌صورت -hamē و -mē در زبان فارسی دری به‌کار می‌روند.

۴-۱-۱-۳. پیشوند فعلی منفی و نهی

نشانه‌های منفی و نهی در زبان فارسی باستان پیش از افعال می‌آیند. پیشوند منفی در زبان فارسی باستان naid است که بلافاصله قبل از فعل قرار می‌گیرد و با فعل‌های اخباری، تمنایی

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

و التزامی به‌کار می‌رفته است. این پیشوند فعلی در زبان اوستا nōit بوده است (Bartholomae, 1961 : 1033; Kent, 1953: 92). پیشوند mā نشانه نهی در زبان فارسی باستان بود که با فعل‌های التزامی، تمنایی، انشایی و امری به‌کار می‌رفته است (*ibid*).

(۱٤) naid ahat martiyāh naid parsāh naid «نبود مردی، نه پارسی، نه مادی» (کتیبهٔ بیستون، ستون ۱، سطر ٤۸-٤۹).

(۱٥)..., abiy imam dahyāum mā ājamiyā mā hainā mā dušiyāram mā ... drauga «بر این کشور نیاید نه دشمن، نه قحطی و خشکسالی، نه دروغ» (کتیبهٔ بیستون، ستون ۱، سطر ۱٥-۲۰).

(۱٦) nōit garəməm «گرما نبود» (ابوالقاسمی، ۱۳۷٥: ۲۱۷).

از سوی دیگر، در زبان فارسی باستان پیشوند -mā به همراه taiy واژهٔ mā-taiy را تشکیل می‌داده که به معنی «مبادا» بوده است (Kent, 1953 : 201 ؛ Bartholomae, 1961 : 1168).

(۱۷) mā tyātmām xšnāsati tyāt adām bardyāh naid ahmi به معنی «مبادا مرا بشناسد که من بردیه نیستم» (کتیبهٔ بیستون، ستون ۱، سطر٥۲).

در زبان فارسی میانه -nē برگرفته از naid در زبان فارسی باستان برای منفی و -ma برگرفته از -mā زبان فارسی باستان، برای نهی به‌کار می‌رفته است (ابوالقاسمی، ۱۱۳۷٥: ۱۷۷)، مانند:

(۱۸) nē rawēd «نرود» و ma bāš به معنی «مباش» (برونر، ۱۹۷۷، ترجمهٔ بهزادی، ۱۳۷۹: ۲٤۹).

در زبان فارسی دری پیشوندهای نفی و نهی برگرفته از فارسی میانه به‌صورت «مـ مه، نـ نه و نی» به‌کار می‌رفته است (ابوالقاسمی، ۱۳۷٥: ۲۳۹).

(۱۹)آنکس که ترا دید و نخدید چو گل... (مولوی، ۱۳٤٥: ۲۳۷)

(۲۰)خوش خرامان می‌روی ای جان جان بی‌من مرو ... (*ibid*).

تمام افعال گویش سیستانی توسط پیشوند منفی -na که به‌صورت -ne، -n یا -na بازنمود می‌یابند، منفی می‌شوند. در ادامه به چند نمونه اشاره می‌شود.

(۲۱) neš-to «نگذاشتم»، n-rafto «نرفتم»، na-zdâ «نزده‌ام».

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

پیشوند -ma در گویش سیستانی همچنان برای نهی به‌کار می‌رود، مانند:

(۲۲)ma-go «نگو»، ma-bi «نبین»، ma-za «نزن».

از طرف دیگر، در گویش سیستانی از پیشوند -na نیز به‌صورت‌های -na، -ne و -n برای نهی استفاده می‌شود، مانند:

(۲۳)na-k-n-i «نکنی»، ne-ll-i «نگذاری» و ndē «ندهی».

همانطور که در این نمونه‌ها مشاهده شد، گویش سیستانی از پیشوند -mā برای نهی استفاده می‌کند که در زبان فارسی باستان ریشه دارد. همچنین پیشوند -na نیز برای نهی در این گویش استفاده می‌شود.

۴-۱-۲. پسوندهای فعلی

از میان پسوندهای فعلی، در این پژوهش به بررسی شباهت‌های میان شناسه‌های فعلی در گویش سیستانی و زبان‌های فارسی باستان، میانه و دری پرداخته شده است.

۴-۱-۲-۱.شناسه‌های فعلی

کنت (1953) شناسه‌های زبان فارسی باستان را در سه حالت شناسهٔ گذرای اولیه، دوتایی و امری ارائه داده و به توصیف دقیق کاربرد این شناسه‌ها پرداخته است. گفتنی است در زبان فارسی باستان شمار به‌صورت مفرد، دوتایی و جمع بوده است. در اینجا، به‌طور خلاصه شناسه‌ها در جدول ۱ نشان داده می‌شود:

جدول ۱: شناسه‌های زبان فارسی باستان (Kent, 1953: 75)

Table 1: Old Persian language endings (Kent, 1953: 75)

		گذرا			میانه[۱۲]	
	اولیه	ثانویه	امری	اولیه	ثانویه	امری
مفرد	-mi -ni	-m		- -ni	-i	
	-si	-s	-nil -dhi	-sai	-sa	-sua
	-ti	-t	-tu	-tai	-to	-tām

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

		گذرا			میانه[۱۲]	
	اولیه	ثانویه	امری	اولیه	ثانویه	امری
دوتایی		-tam				
جمع	-masi	-ma				
		-ta				
	-nti	-nt			-nta	

از میان زبان‌های فارسی باستان، میانه، دری و اوستا، به‌دلیل وجود شباهت میان شناسه‌های فعلی گویش سیستانی و شناسه‌های فعلی فارسی میانه که خود برگرفته از شناسه‌های فارسی باستان بوده‌اند، زبان‌های فارسی میانهٔ غربی و پهلوی ترفانی بررسی شده است. علاوه بر آن، در این دورهٔ زمانی، شناسه‌های گذشته و حال نیز صورت‌های متفاوتی داشته‌اند. فعل و شناسه‌های حال در زبان فارسی میانهٔ غربی برگرفته از فعل حال گذرا در زبان فارسی باستان است. در زبان فارسی امروز نیز شناسه‌های حال برگرفته از شناسه‌های حال فارسی میانه غربی می‌است (ابوالقاسمی، ۱۳۷۵: ۱۷۰). صرف فعل حال که از ماده فعل -aya ساخته شده است، به همراه شناسه‌های فعلی موردنظر در زبان فارسی میانهٔ غربی و پهلوی ترفانی در ادامه ارائه شده است.

		میانه غربی	پهلوی
مفرد	aya-	-a:m	-e:m
	aya-	-e:(h)	-e:(h)
	aya-	-e:d	-e:d

		میانه غربی	پهلوی
جمع	aya-	-a:m	-e:m
	aya-	-e:d	-e:nd
	aya-	-e:nd	-e:nd

با توجه به آنچه در مثال ۲٤ آمده است، شباهت‌هایی میان شناسه‌های فعلی زبان فارسی میانهٔ غربی و پهلوی ترفانی و شناسه‌های فعلی گویش سیستانی مشاهده می‌شود.

محمدی خمک (۱۳۷۹) و آهنگر (2010) بیان کرده‌اند که افعال حال اخباری گویش سیستانی فقط چهار صیغه دارند، زیرا فقط چهار شناسهٔ فعلی در این گویش به پایان افعال

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

اضافه می‌شوند. سه شناسهٔ فعلی مربوط به صیغهٔ جمع فعل حال اخباری یکسان هستند و شخص و شمار شناسهٔ فعل موردنظر بر اساس فاعل جمله مشخص می‌شود.

(۲۵)الف– mē-r-â «می‌روم»، mē-r-ē «می‌روی»، mē-r-a «می‌رود»، mē-r-ā «می‌رویم»/ «می‌روید»/ «می‌روند».

شناسه‌های غیرگذشتهٔ گویش سیستانی در جدول ۲ نشان داده شده است.[۱۳] در گویش سیستانی لهجه‌های مربوط به مناطق مختلف از شناسه‌های نسبتاً متفاوتی استفاده می‌کنند که در جدول ۲ نشان داده شده است.

جدول ۲: شناسه‌های غیرگذشتهٔ گویش سیستانی (Ahamgar, 2010 :15)

Table 2: Non-past endings in Sistani dialect (Ahangar, 2010: 15)

شخص	مفرد		جمع	
	گروه الف	گروه ب	گروه الف	گروه ب
اول شخص	-o	-â	-e	-ē ~ -ā
دوم شخص	-i	-ē	-e	-ē ~ -ā
سوم شخص	-a	-ē ~ -a, -o	-e	-ē ~ -ā

طبق پژوهش آهنگر (2010)، در گویش سیستانی شناسهٔ اول شخص مفرد در زمان‌های غیرگذشته بر اساس نوع فعل در افعال نوع «الف» o- و در افعال نوع «ب» â- است. درحالی که شناسهٔ اول شخص مفرد فارسی میانه و پهلوی ترفانی به‌ترتیب[۱٤] ām و ēm بوده است. شباهت واکه‌های شناسهٔ غیرگذشتهٔ افعال نوع «ب» با شناسه‌های زبان‌های پهلوی ترفانی و میانهٔ غربی نشان می‌دهد که می‌توان ریشهٔ شناسه‌های گویش سیستانی را با شناسه‌های این دو زبان یکی دانست که با گذر زمان همخوان پایانی شناسهٔ زبان‌های پهلوی ترفانی و میانهٔ غربی در این گویش حذف شده و فقط واکهٔ آن به‌جای مانده است. این فرایند در سایر شناسه‌های مفرد نیز به همین صورت اعمال شده است. برای مثال، شناسهٔ اول شخص، دوم شخص و سوم شخص مفرد زبان پهلوی و میانهٔ ترفانی به‌ترتیب ām، ē(h)، ād هستند که

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

در افعال نوع «ب» در گویش سیستانی به‌صورت‌های â، ē، a به‌کار می‌رود.

همچنین، شناسه‌های جمع در گویش سیستانی ē و ā- هستند که در مناطق مختلف سیستان به‌صورت متناوب به‌کار می‌روند. با مشاهدهٔ شناسه‌های زبان فارسی میانهٔ غربی و پهلوی ترفانی می‌توان نتیجه گرفت که با اعمال فرایند حذف به‌طور درزمانی، همخوان‌های پایانی شناسه‌های فارسی میانهٔ غربی و پهلوی ترفانی حذف شده‌اند و تنها شناسهٔ ā و ē در گویش سیستانی باقی مانده است که در هر سه صیغهٔ اول شخص، دوم شخص و سوم شخص جمع به‌صورت مشابه به‌کار می‌روند.

۴-۲.وندهای تصریفی اسم

بررسی‌های انجام‌شده درخصوص ساختار تصریفی اسم در زبان‌های فارسی باستان، میانه، دری، اوستا و گویش سیستانی، وجود پسوند ak(a)- را در این گونه‌های زبانی نشان می‌دهد.

در فارسی باستان فقط در پایان چند واژه پسوند ak(a)- به‌عنوان یک پسوند اسم‌ساز دیده شده است که بر طبق محیط آوایی، صورت‌های ak(a)– و ik(a) را می‌پذیرفته است (کنت، ۱۹۵۳)، از قبیل: bandaka، pairika و zamika که به‌ترتیب به‌معنی واژهٔ «بنده»، «پری» و «زمین» امروزی است. در فارسی میانه k به g بدل شده و به واژه‌های مختوم به واکه نیز g اضافه شده است، ازقبیلparig, ahug, darug, hyndug. اما در فارسی دری این پسوند ساقط شده و واکهٔ قبل از آن باقی مانده است، مانند «پری، آهو، دارو، هندو». البته پسوند -ak در برخی دیگر واژه‌ها به همان صورت و بدون هیچ تغییری باقی مانده است و در معنای واژه تغییری ایجاد نمی‌کند و تنها ساختمان واژه را تشکیل می‌دهد، مانند: «نیک، تاریک، نزدیک، باریک» (ناتل خانلری، ۱۳٦٥: ۱٤۰).

پسوند ak(a)– از زبان فارسی باستان به‌صورت ak– به زبان فارسی میانه رسیده است و نشانهٔ تصغیر یا تحبیب است. مثالی از فارسی میانه andak «اندک» است که از ترکیب and-ak ساخته شده است (برونر، ۱۹۷۷، ترجمهٔ بهزادی، ۱۳۷۹؛ ابوالقاسمی، ۱۳۷۵).

پسوند ak(a)– در گویش سیستانی نیز علاوه بر تصغیر نشانهٔ تحبیب، نسبت، معرفه‌ساز و نشانهٔ مصدری و عمل فعل نیز هست. در کاربرد این پسوند به‌عنوان نشانهٔ تصغیر، تحبیب

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

و معرفه‌ساز، اگر به دنبال واژه‌ای افزوده شود که مختوم به همخوان باشد، واکهٔ پایانی آن حذف می‌شود و به‌صورت ak- نمود می‌یابد، مانند: ǰamšīd-ak «جمشیدک» که بر طبق بافت ممکن است پسوند تصغیر باشد و یا تحبیب. اگر به دنبال واژه‌هایی افزوده شود که مختوم به واکه باشد، واکهٔ آغازین پسوند ak(a)– حذف و پسوند ka– به واژه اضافه می‌شود، مانند ali-ka «علی کوچک». به‌طور کلی، این پسوند در گویش سیستانی نقش‌های زیر را در جمله ایفا می‌کند: نشانهٔ تصغیر، تحبیب، نسبت، معرفه‌ساز، نشانهٔ مصدری و عمل فعل.

۴-۲-۱. نشانهٔ تصغیر و تحبیب

پسوند ak(a)- در گویش سیستانی گاهی نشانهٔ تصغیر یا تحبیب است. همان‌گونه که پیش‌تر ذکر شد، اگر در پایان واژه همخوان نباشد (مانند مثال‌های ۲۰ تا ۲۲) این پسوند به‌صورت ak- به اسم اضافه می‌شود، مانند:

(۲٦) ʔasānak← ʔasān + -aka «حسنک» (نشانهٔ تصغیر و تحبیب)، gōča + -aka ← gočāka «بچهٔ کوچک و دوست‌داشتنی »، barrāka← barra + -aka «برهٔ کوچک و دوست-داشتنی»،kārāka← kāra + -aka «بزغالهٔ کوچک و دوست‌داشتنی».

۴-۲-۲. نشانهٔ نسبت

پسوند aka– در کاربرد نشانه نسبت در گویش سیستانی به‌صورت ak– مشاهده شده است، مانند:

(۲۷) pučč-ak «پوکهٔ فشنگ، پوچ و میان‌تهی»، del-ak «قلب»، parpar-ak «قفسهٔ سینهٔ پرندگان»،pāšm-ak «خربزهٔ کوچک که پوست آن هنوز پشم‌دار است» (محمدی خمک، ۱۳۷۹)، čār-ak «دستگاهی برای نخ‌ریسی»،ǰirǰir-ak «جیرجیرک، حشره‌ای کوچک که دارای صدای جیرجیر است»، barɣ-ak «برقی که در نتیجهٔ رعد و برق ایجاد می‌شود» است که به رعد و برق نسبت داده شده است.

۴-۲-۳. نشانهٔ معرفه‌ساز

در این گویش گاهی پسوند ak(a)– جهت معرفه کردن اسم به‌کار می‌رود. معرفگی نشانه‌ای

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

است که هم از نظر گوینده و هم شنونده مشخص باشد (ماهوتیان، ۱۹۹۷، ترجمهٔ سماتی، ۱۳۸٤: ۱۸۵)، مانند:

(۲۸) pur-mārd-ak b-y-āfti(d-ak) «آن پیرمرد/ پیرمرده افتاد»،

(۲۹) kenǰāka b-dīd-ak ke m-xāndid-o «آن دختر/ دختره دید که می‌خندیدم».

در زبان‌های فارسی میانه و دری e- نشانهٔ نکره بوده است. در گویش سیستانی، گاهی جهت نکره‌سازی اسم‌ها به پسوند ak(a) در نقش‌های غیرمعرفگی، نشانهٔ نکره e- اضافه می‌شود. بدین صورت که واج a در پایان این پسوند حذف می‌شود و e- نکره به آن اضافه می‌گردد. ساختار فوق گاهی همراه با yak «یک» و گاهی بدون yak بیان می‌شود. مانند:

(۳۰) (yak) kenǰāk-e ra b-dīd-o ke m-xāndi «(یک) دختری را دیدم که می‌خندید»

پسوند aka– علاوه بر کاربردهای فوق، اسم مصدر نیز می‌سازد (صادقی، ۱۳۹٤: ۱۱). در گویش سیستانی نیز پسوند ak– دارای چنین کاربردی است، مانند:

(۳۱) pašt-ak به معنی حرکتی که پشت بدن در آن درگیر می‌شود، به طوری که شخص به هوایی می‌پرد و پاهای او در هوا و سر او به طرف پایین قرار می‌گیرد. paštak با فعل زدن به‌کار می‌رود. از طرف دیگر این واژه را برای نسبت به «فردی که کمرش دارای قوس یا قوز می‌باشد» نیز استفاده می‌شود.

(۳۲) čāš-ak به معنی چند بار بستن و باز کردن کوتاه چشم به منظور دادن علامت به کسی (چشمک) است. این واژه نیز با فعل «زدن» به‌کار می‌رود.

ازآنجایی که پسوندهای ak– ، ak(a)- و ik(a)– در زبان‌های فارسی باستان، میانه و دری و همچنین اوستا در پایان اسم به‌کار می‌رفته‌اند (ابوالقاسمی، ۱۳۷۵: ۳۱۹) و بر طبق صادقی (۱۳۹٤) گاهی این پسوندها به اسم مصدر یا اسم عمل نسبت داده می‌شده‌اند، به‌نظر می‌رسد که ساختار اسم pašt-ak و čāš-ak در گویش سیستانی نیز صورت کهن خود را در مفهوم اسم عمل از زبان‌های فارسی باستان و میانه حفظ کرده باشد.

۴-۳. ضمایر

در ارتباط با مقولهٔ زبانی ضمیر نیز اشتراکاتی میان گویش سیستانی و زبان‌های فارسی

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

باستان، میانه و دری و اوستا مشاهده می‌شود. این شباهت‌ها در ضمایر اشاره، فاعلی، ملکی و انعکاسی گویش سیستانی وجود دارد.

۴-۳-۱. ضمایر اشاره

در زبان فارسی باستان، صورت‌های مختلف ضمیر اشاره ima، i و a برای اشاره به نزدیک و صورت‌های a و ahya برای اشاره به دور به‌کار می‌رفته‌اند (Kent, 1953: 86). در زبان اوستا اشارهٔ نزدیک جمع aēšā و نشانهٔ دور جمع avaēšam بوده است. در زبان فارسی میانه، ضمایر اشارهٔ نزدیک عبارت‌اند از صورت مفرد (h)ēn، ēd، im و (h)an و صورت جمع imīn. ضمیر اشارهٔ دور مفرد ōy و ān و در حالت جمع awēšān، ōyšān و ōšān بوده است (Skjarvo, 2016). همچنین، در زبان فارسی دری، ضمیر ân که برگرفته از ضمیر (h)an فارسی میانه است، برای اشاره به دور به‌کار می‌رود و ضمیر in که بازماندهٔ ضمیر ēn در فارسی میانه است، برای اشاره به نزدیک به‌کار می‌رود (ابوالقاسمی، ۱۳۷۵: ۱۳۷).

در گویش سیستانی ضمیر اشارهٔ نزدیک مفرد ، i و ضمیر اشارهٔ دور مفرد در این گویش o است، مانند:

(۳۳) o by-oma(d-ak) «او آمد»، i gofta «این گفته است».

اگر ضمایر اشارهٔ o و i در حالت مفعولی به‌کار روند، به دلیل اینکه بعد از آن‌ها نشانهٔ مفعولی a قرار می‌گیرد، بر طبق قواعد واج‌آرایی گویش سیستانی یک همخوان میانجی بین واکهٔ ضمیر و واکهٔ هجای بعد از آن قرار می‌گیرد. در مثال (۳۳) n یک واج میانجی است.

(۳٤) o-n-a b-de به معنی «آن را بده»

باتوجه به آنچه قبلاً ذکر شد، ضمیر اشارهٔ مفرد نزدیک i در گویش سیستانی، دارای واکهٔ مشابه با صورت‌های مختلف ضمیر اشاره ima و i در زبان فارسی باستان است و در حالت جمع نیز išo در گویش سیستانی مشابه با ضمیر aēšā زبان اوستاست . از طرف دیگر، ضمیر اشارهٔ دور در زبان فارسی میانه ōy و ōyšan به ضمیر اشارهٔ دور o و ošo گویش سیستانی شباهت دارند.

۴-۳-۲.ضمایر شخصی فاعلی

در زبان فارسی دورهٔ باستان ضمایر نیز مانند اسم‌ها دارای حالات صرفی هشت‌گانه و

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

شمار مفرد، دوتایی و جمع بوده‌اند. این ویژگی صرفی در زبان فارسی میانه وجود نداشته است. تنها ضمیر اول شخص مفرد، حالت فاعلی به یک صورت و حالت غیرفاعلی به‌صورتی دیگر صرف می‌شود. در سایر ضمایر صورت فاعلی و غیرفاعلی آن‌ها یکسان است (ابوالقاسمی، ۱۳۷۵: ۹۹). جدول ۳ ضمایر منفصل زبان فارسی میانه و ریشهٔ هرکدام از آن‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۳: ضمایر منفصل فارسی میانه و پیشینهٔ آن‌ها (Kent, 1953؛ Bartholomae, 1961)

Table 3: Independent pronouns in the Middle Persian and their background (Kent, 1953 ;Bartholomae, 1961)

ضمایر منفصل	مفرد		جمع	
اول شخص	حالت فاعلی az یا an	بازماندهٔ azəm اوستایی[۱۵]:حالت فاعلی	amā	بازماندهٔ اوستایی:ahmākəm در حالت اضافی
	حالت غیرفاعلی: man	بازماندهٔ mana اوستایی:حالت اضافی		
دوم شخص	Tu	بازماندهٔ tu اوستایی: حالت فاعلی	ašmāh	بازماندهٔ:yūšmakəm حالت اضافی
سوم شخص	hō یا ōy	بازماندهٔ hau و ava اوستا: حالت فاعلی و اضافی	ōyšān	ریشهٔ دقیق آن مشخص نشده است

با توجه به پیشینهٔ این ضمایر، مشاهده شد که بسیاری از ضمایر فاعلی فارسی میانه در ضمایر غیرفاعلی از قبیل ضمیر با حالت اضافی زبان فارسی اوستایی ریشه دارند و ضمایر فاعلی زبان فارسی باستان به‌نظر می‌رسد متروک شده است و دیگر در زبان‌های فارسی میانه و دری کاربرد ندارند.

در جدول ٤ ضمایر شخصی فاعلی گویش سیستانی نشان داده شده است. بعضی از این ضمایر با ضمایر شخصی فاعلی فارسی معیار متفاوت هستند. با بررسی‌هایی که در ارتباط با ضمایر زبان‌های فارسی باستان، میانه، دری و اوستا انجام شد، شباهت‌هایی میان ضمایر

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

گویش سیستانی و ضمایر فارسی باستان و میانه مشاهده شد. در جدول ۳ ضمایر فارسی میانه و ریشهٔ آن‌ها نشان داده شده است. با مقایسهٔ جدول‌های ۳ و ٤ شباهت ضمایر زبان‌های اوستا، میانه و گویش سیستانی قابل مشاهده است. ضمایر شخصی فاعلی گویش سیستانی به شرح زیر هستند:

جدول ۴: ضمایر شخصی فاعلی گویش سیستانی

Table 4: Subject personal pronouns in Sistani dialect

مفرد	فارسی	سیستانی
اول شخص	من	me
دوم شخص	تو	to
سوم شخص	او	o

جمع	فارسی	سیستانی
اول شخص	ما	mešmâ/mâ
دوم شخص	شما	šmâ
سوم شخص	آن‌ها/ایشان	išo/ošo

طبق جدول ۳، ضمیر اول شخص مفرد در زبان فارسی میانه در حالت فاعلی az و en و در حالت غیرفاعلی man بوده است که از ضمیر mana در زبان اوستا باقی مانده است. درحالی که ضمیر اول شخص مفرد گویش سیستانی در حالت فاعلی me است. به‌نظر می‌رسد که این ضمیر، در ضمیر اول شخص مفرد زبان اوستا با حالت غیرفاعلی man ریشه داشته باشد که با حذف واکهٔ پایانی از انتهای ضمیر و تغییر واکهٔ a به e ایجاد شده است. تغییر سایر ضمایر بدین شکل بوده است:

دوم شخص مفرد: tu ← to، سوم شخص مفرد: oy و ho ← o، اول شخص جمع: ahmākam ← mâ، دوم شخص جمع: ašmah ← šmâ، سوم شخص جمع: ōyšān ← ošo

۴-۳-۳. ضمایر ملکی

در زبان فارسی باستان ضمایر دارای حالات هشت‌گانه برای هرکدام از نقش‌های خود در جمله بودند. یکی از این حالات، حالت اضافی بوده است که ضمیر به اسمی که مالکیت آن را داشته، اضافه می‌شده است؛ بدین معنی که ضمایر دارای حالت اضافی نشان‌دهندهٔ مالکیت اسم بودند (ابوالقاسمی، ۱۳۷۵)، مانند مثال ۳٤ که حالت ملکی ضمیر دوم شخص مفرد بعد از

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

اسم gaeθahu اضافه شده است.

(۳۵)θwahu gaeθahu «خواستهٔ تو». در این عبارت θwahu ضمیر دوم شخص دارای حالت ملکی است (Kent, 1953).

همچنین در زبان فارسی میانهٔ غربی ضمیر اول شخص مفرد در جایگاه مفعولی و مفعول حرف اضافه به شکل man نمود می‌یافته است.

(۳٦)man wēnēd «من را ببینید» و harrob man « گردآورید برای من» (برونر، ۱۹۷۷، ترجمهٔ بهزادی، ۱۳۷۹: ۱۰۱).

در گویش سیستانی ضمایر ملکی یا اضافی به صورت ضمیر منفصل فاعلی بعد از اسم قرار می‌گیرند. در برخی از ضمایر، هنگامی که نشانهٔ مفعولی a بعد از ضمیر ملکی یا اضافی به‌کار رود، اگر در انتهای ضمیر واکه باشد، واکهٔ پایانی حذف میشود و یک واج میانجی میان همخوان ضمیر و واکهٔ نشانهٔ مفعولی اضافه می‌شود. برای مثال، در ضمیر اول شخص مفرد با اضافه شدن نشانهٔ مفعولی a، واکهٔ پایانی ضمیر حذف و واج میانجی n میان ضمیر و نشانهٔ مفعولی اضافه می‌شود.

(۳٦) الف- pēnar me tamiz-a «پیراهن من تمیز است» (جایگاه فاعلی).

ب- ketâb-e m-n-a b-y-âr «کتاب من را بیاور!» (جایگاه مفعولی).

با توجه به اینکه گویش سیستانی فاقد هرگونه ضمیر متصل از جمله متصل ملکی و اضافی است و در این گویش برای حالت‌های ملکی و اضافی از ضمایر منفصل استفاده می‌شود، می‌توان نتیجه گرفت که ضمایر ملکی و اضافی در گویش سیستانی از ضمایر منفصل زبان فارسی باستان با حالت اضافی برجا مانده است.

۴-۳-۴. ضمایر مشترک و انعکاسی

ضمیر مشترک در زبان فارسی باستان ^{h}uva (Kent, 1953: 177) و یا huva (Bartholomae, 1961: 1845) بوده است. این ضمیر در زبان اوستایی عبارت است از xaēpaiθya «خویش»، xa، -hva و -hava «خود» (Kent, 1953؛ Bartholomae, 1961). در زبان فارسی میانه، ضمایر مشترک uxēbē، wxēbē، uxad، xwēš «خویش» و xwad «خود» و در زبان زرتشتی، ضمیر مشترک xwēštan «خویشتن» نیز مشاهده می‌شده است (برونر، ۱۹۷۷، ترجمهٔ بهزادی، ۱۳۷۹: ۱۲٤)..ضمایر مشترک فارسی دری نیز عبارت‌اند از:

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

«خود»، «خویش» و «خویشتن» (ابوالقاسمی، ۱۳۷۵: ۱۳۸).

در زبان فارسی میانه کاربرد ضمیر مشترک در حالت ملکی یا اضافی به صورت زیر بیان می‌شده است:

(۳۷) u-š pas duxt i xuēš pat zanih dāt «او سپس دخت خویش را به زنی او داد».

(۳۸) xwēštan pad bandagih ō kas ma abispār «خویشتن را به بندگی به کس مسپار».

(۳۹) duxt i xwad ō zirak ud dānāg mard dah «دخت خود به زیرک و دانا مرد ده» (راستارگویوا، ۱۹٦٦، ترجمهٔ شادان، ۱۳٤۷).

در گویش سیستانی علاوه بر ضمیر مشترک xod که با فارسی معیار یکسان است، ضمیر مشترک xâ نیز به‌کار می‌رود. xâ دارای حالت ملکی یا اضافی است که به صورت xodxâ نیز به‌کار می‌رود.

اگر ضمیر مشترک گویش سیستانی دارای حالت ملکی یا اضافی باشد در جایگاه مفعولی به صورت xâ بازنمود می‌یابد، مانند:

(٤۰) xone xâ b-raft-o «به خانهٔ خودم رفتم».

(٤۱) ketâb-e xâ bdâdo on-a «کتاب خودم را به او دادم».

اگر در همین جملات به جای ضمیر مشترک xâ ، ضمیر مشترک xodxâ به‌کار برده شود، علاوه بر کاربرد معمولی، این ضمیر مشترک می‌تواند تأکید و یا تقابل در معنی را نیز بیان می‌کند. برای مثال:

(٤۲) xone xodxâ b-raft-o «به خانهٔ خودم رفتم».

(٤۳) ketâb-e xodxâ bdâdo on-a «کتاب خودم را به او دادم».

۴-۳-۴-۱. ضمیر انعکاسی

ضمایر انعکاسی در جایگاه مفعولی می‌آیند و به فاعل جمله اشاره دارند. در این حالت می‌توان فاعل را مانند سایر جملات فارسی حذف کرد (ماهوتیان، ۱۹۹۷، ترجمه سمائی، ۱۳۸٤: ۲۰۲). ضمیر انعکاسی در گویش سیستانی به‌صورت xod به‌علاوه ضمیر فاعلی هم مرجع با فاعل به‌کار می‌رود، مانند:

(٤٤) me xodme brāfto «من خودم رفتم»، to xodto brāfti «او خودش رفت»، o

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

xodyo bra «شما خودتان رفتید».

براساس آنچه در بالا در ارتباط با ضمایر مشترک و انعکاسی بیان شد می‌توان نتیجه گرفت که در گویش سیستانی، ضمیر xod ریشه در ضمیر مشترک xwad در زبان فارس میانه دارد و ضمیر xâ، در حالت ملکی و اضافی، مشابه با ضمیر مشترک xaēpaiθya و xa در زبان اوستاست.

۴-۴. خوشهٔ دو همخوانی آغازین

در واژه‌های زبان فارسی باستان، کنت (1953) وجود خوشهٔ دوهمخوانی آغازین به‌وفور به چشم می‌خورد. برخی از خوشه‌های دوهمخوانی آغازین نامبرده در این واژه‌نامه بدین شرح است: br، dr، fr، šp، hy، sp، sk، st، št، šk، zr، ty، xš و xr، مانند:

فعل stā «ایستادن»، frās «پرسیدن»، frâd «گسترش دادن» و spâetita «درخشیدن» و همچنین به معنی«سفید»، اسامی مصدر mrta و krta «مرده» و «کرده» و واژه‌های zma «زمین»، stār «ستاره»، xraθu خرد و fraša عالی، drauq «دروغ».

واژه‌هایی از قبیل fratāra «قبلا»، xšna «یادگرفتن» (Bartholomae, 1961) و fšuya «تربیت‌کنندهٔ رمه»، xratēuš «خرد» (سوکولوف، ۱۹٦۷، ترجمهٔ بهزادی، ۱۳۷۰: ۲۲) نیز در زبان فارسی باستان مشاهده شده است. وجود چنین خوشه‌هایی در زبان فارسی میانه نیز به‌چشم می‌خورد، مانند: srây «سرا»، draxt «درخت»، frâmâdan «فرمودن»، srōd «سرود»، xrad «خرد». برخی از نظام‌های واجی فارسی از دورهٔ باستان تا دورهٔ جدید دستخوش تغییراتی شده‌اند، ازجمله، عدم کاربرد دو همخوان آغازین در واژه‌های فارسی دری و جدید (باقری، ۱۳۷۵: ۱٤۷).

زبان دری در دوره‌های گذشته و امروز فاقد خوشهٔ دوهمخوانی آغازین است (مانند آنچه در زبان فارسی معیار مشاهده می‌شود)، در حالی که زبان پشتو که از زبان‌های ایرانی شرقی بوده است، خوشهٔ دوهمخوانی آغازین دارد (Miran, 1969). خوشه‌های دوهمخوانی آغازین زبان پشتو شامل: pr، tr، dt، wr، gr، ml، tl، wl، sp، šp، zm، ks هستند. به‌نظر می‌رسد که روند تحول خوشه‌های دوهمخوانی آغازین در گویش سیستانی مشابه زبان پشتو بوده است؛ بدین معنی که این خوشه‌ها از زبان فارسی باستان و میانه به گویش

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

سیستانی و زبان فارسی پشتو رسیده باشد.

برخی خوشه‌های دو همخوانی آغازین در گویش سیستانی شامل: sr، ps، py، km، dr، xn، np، nm، bx، br می‌شوند (آهنگر، ۱۳۸۲)، مانند: drāxt «درخت»، srâ «سرای یا حیاط»، psār «پسر»، pyâda «پیاده»، tmā «طمع»، kmār به معنی «کمر»، xnak «خنک»، b-de «بده»، n-par-i «نپری»، n-mefām-o «نمی‌فهمم»، b-rā «برویم» و b-ra «رفت».

۵. نتیجه

در این مقاله به بررسی برخی از ویژگی‌های ساخت‌واژی گویش سیستانی و ارتباط آن‌ها با زبان‌های فارسی باستان، میانه و دری و همچنین در برخی موارد زبان اوستا پرداخته شد. نتایج پژوهش حاکی از آن بود که برخی از این عناصر و ویژگی‌ها در گویش سیستانی از زبان‌های فارسی باستان، میانه، دری و در برخی موارد زبان اوستا به ارث رسیده‌اند و همچنان مورد استفاده قرار می‌گیرند.

از جمله شباهت‌هایی که در گویش سیستانی و زبان‌های فارسی باستان، میانه، دری و در برخی موارد زبان اوستا مشاهده شد، شباهت در برخی ویژگی‌های فعلی، از قبیل: پیشوندهای فعلی -be , -me , -na و -ma و شناسه‌های غیرگذشتهٔ فعلی، کاربرد پسوند معرفه‌ساز-ak(a) ، شباهت ضمایر فاعلی، اشاره، انعکاسی یا اضافی و همچنین، وجود خوشهٔ دوهمخوانی آغازین در ابتدای واژه‌ها بود.

در پاسخ به سؤال اول پژوهش، مبنی بر شباهت بین ساختار تصریفی فعل در گویش سیستانی و زبان‌های فارسی باستان، میانه و دری و همچنین زبان اوستا، نتایج نشان داد که پیشوند صرفی -be که در گویش سیستانی به‌صورت -be ، -ba، -bi، -b، -p و-ø به‌کار می‌رود، مانند زبان‌های فارسی باستان، میانه و دری، بر سر افعال گذشته و حال التزامی و امری قرار می‌گیرند. پیشوند فعلی منفی -na و پیشوند فعلی نهی -ma که به ترتیب به‌صورت -na، -ne، -n و -ma در گویش سیستانی نمود می‌یابد نیز برای منفی و نهی در زبان‌های فارس باستان به‌صورت naid ، میانه nē ، دری na و اوستا به‌صورت nōit به‌کار می‌رفته است. همچنین، پیشوند استمراری -mē که به‌صورت-me ، -mi، mē و -m در گویش سیستانی کاربرد دارند، بر سر افعال حال ساده و استمراری در این گویش دیده می‌شوند. از

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

سوی دیگر، شباهت واکه‌های شناسهٔ غیرگذشته افعال با شناسه‌های زبان‌های پهلوی ترفانی و میانهٔ غربی نشان می‌دهد که می‌توان ریشهٔ شناسه‌های گویش سیستانی را با شناسه‌های این دو زبان یکی دانست. به‌طوری که با گذر زمان همخوان پایانی شناسهٔ زبان‌های پهلوی ترفانی و میانهٔ غربی در این گویش حذف شده است و تنها واکهٔ آن به‌جای مانده است.

در پاسخ به سؤال دوم پژوهش، مبنی بر شباهت ساختار تصریفی اسم و شباهت ضمیر در گویش سیستانی و زبان‌های فارسی باستان، میانه و دری و همچنین زبان اوستا، نتایج نشان داد که پسوند ak(a)- در گویش سیستانی و همچنین زبان‌های فارسی باستان، میانه، دری و اوستا کاربرد داشته است. همچنین، این گویش فاقد ضمیر ملکی متصل که در زبان فارسی میانه و دری وجود دارد، است و ضمایر فاعلی و اضافی در گویش سیستانی هر دو یکسان هستند. در این ارتباط، نتایج نشان داد، ازآنجایی که بیشتر ضمایر فارسی میانه از ضمایر فارسی باستان و زبان اوستایی که دارای حالت اضافی هستند، به ارث رسیده‌اند، در گویش سیستانی نیز ضمایر، نقش اضافی خود را حفظ کرده‌اند و علاوه بر حالت فاعلی که برگرفته از فارسی میانه و دری است، دارای حالت اضافی نیز هستند که از زبان فارسی باستان و اوستا به‌جای مانده است. از طرف دیگر، شباهت میان ضمایر فاعلی گویش سیستانی و زبان فارسی باستان، میانه، دری و اوستا نشان داده شد. از جمله این شباهت‌ها می‌توان به ضمیر šmâ «شما» و ošo «آن‌ها» اشاره کرد که به‌ترتیب از ضمایر زبان فارسی میانهٔ ašmâh و oyšân گرفته شده است. از دیگر یافته‌های این پژوهش شباهت ضمایر اشارهٔ نزدیک i و دور o است که ضمیر اشارهٔ نزدیک مشابه به ضمایر اشارهٔ نزدیک زبان فارسی باستان و اوستا و همچنین ضمیر اشارهٔ دور مشابه با ضمیر اشارهٔ دور در زبان فارسی میانه است.

در پاسخ به سؤال سوم پژوهش نیز بررسی‌ها نشان دادند که گویش سیستانی مانند زبان‌های فارسی باستان، میانه و دری و همچنین زبان اوستا دارای خوشهٔ دوهمخوانی آغازین در ریشهٔ کلمات بوده است. از جمله خوشه‌های دوهمخوانی آغازین یکسان در این گویش و زبان فارسی باستان و اوستا، می‌توان به خوشه‌های sr، ps، py، km، dr، xn، np، nm، bx، br اشاره کرد.

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

۶. پی‌نوشت‌ها

1. Tate
2. Windfuhr
3. Bearman

٤. واکه‌های سادهٔ گویش سیستانی در جدول زیر ارائه شده است:

	پیشین	مرکزی	پسین
افراشته	ī i		ū U
میانه	ē e		ō O
افتاده	a ā		Â

5. Free variation
6. Brunner
7. Rastorgueva

۸. از آنجایی که ابوالقاسمی (۱۳۷۵) معتقد است که واکه‌های زبان فارسی دری همان واکه‌های زبان فارسی میانه غربی هستند و در سایر منابع نیز شباهت میان برخی از واکه‌های زبان فارسی دری و میانه مشاهده شد، این پژوهش از زبان آوانویسی برای بازنمایی آوایی زبان فارسی دری که مشابه زبان فارسی میانه هستند، استفاده کرده است.

۹. . برای آشنایی بیشتر با تکواژگونه‌های -be در گویش سیستانی به آهنگر (2010) مراجعه شود.

10. Simple Non-past
11. Non- Past progressive

۱۲. در زبان فارسی باستان، افعال دارای سه وجه گذرا، میانه و ناگذرا بوده است و هر وجه شناسه های مختص به خود را داشته است (Kent, 1953).

۱۳. به دلیل شباهت میان شناسه‌های غیرگذشته گویش سیستانی و زبان‌های فارسی میانه از ذکر سایر شناسه‌ها صرف‌نظر شد. برای آگاهی از انواع فعل و کاربرد دقیق شناسه‌های فعلی یا شخصی گویش سیستانی به آهنگر (2010) رجوع کنید.

١٤. لازم به یادآوری است که نشانهٔ آوایی â در گویش سیستانی (Ahangar, 2010) معادل نشانهٔ آوایی ā در نوشته‌های ابوالقاسمی (۱۳۷۵) است. در حالی که نشانهٔ آوایی ā در گویش سیستانی (Ahangar, 2010) معادل فتحهٔ کشیده درنظر گرفته شده است. علاوه بر این برای نشان دادن کشش در مثال ٢٤، ابوالقاسمی (۱۳۷۵) از نشانهٔ (:) مانند :e و :a استفاده کرده است. درحالی که در پژوهش

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

حاضر و آهنگر (2010) از نشان ḡ و ā برای کشش استفاده کرده است.

۱۵. . به‌دلیل اینکه مرز جغرافیایی زبان اوستا از شرق تا محدوده استان سیستان و بلوچستان (کنونی) ادامه داشته است (Gnoli & Rossi, 1979)، می‌توان شباهت‌هایی میان گویش سیستانی و زبان اوستا یافت.

۷. منابع

- استاجی، ا. (۱۳۸۹). بررسی تاریخی کارکردهای «که» در فارسی امروز. *زبان‌شناسی و گویش‌های خراسان*، ۳، ۱-۱۳.
- آموزگار، ژ.، و تفضلی، ا. (۱۳۸۵). *زبان پهلوی ـ ادبیات و دستور آن*. تهران: معین.
- آهنگر، ع. (۱۳۸۲). توصیف دستگاه واجی گویش سیستانی. *گویش‌شناسی. ضمیمهٔ نامهٔ فرهنگستان زبان و ادب فارسی*، ج ۱، ۱، ٤-۳۲.
- آهنگر، ع.، یوسفیان، پ.، و کدخدا، ح. (۱۳۹۵). توزیع جغرافیایی تنوعات واکه‌ای گویش سیستانی در دو بخش شهرکی ـ نارویی و میانکنگی. *زبان‌شناسی اجتماعی*. ۱، ۲۲-٤۰.
- ابوالقاسمی، م. (۱۳۷۵). *دستور تاریخی زبان فارسی*. تهران: سمت.
- ابوالقاسمی، م. (۱۳۸٤). *راهنمای زبان‌های باستان ایران*. تهران: سمت.
- اشمیت، ر. (۱۹۸۳). *راهنمای زبان‌های ایرانی: زبان‌های ایران باستان و میانه*. ترجمهٔ آ. بختیاری و ع. بهرامی، ح. رضایی باغ‌بیدی، و ن. صالحی‌نیا (۱۳۸٦). تهران: ققنوس.
- اویسی، م. (۱۳۷٤). *بررسی و توصیف گویش سیستان در منطقهٔ پشت‌آب زابل*. پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد. مشهد: دانشگاه فردوسی .
- باقری، م. (۱۳۷۵). *تاریخ زبان فارسی*. تهران: قطره.
- برونر، ک. (۱۹۷۷). *نحو در ایرانی میانهٔ غربی*. ترجمهٔ ر. بهزادی (۱۳۷۹). تهران: چاپخانهٔ رامین.
- تیت، ج. پ. (۱۹۱۰). *سیستان*. ترجمهٔ غ. رییس‌الذاکرین (۱۳٦۲). زاهدان: اداره کل ارشاد اسلامی استان سیستان و بلوچستان.
- خلیفه‌لو، ف.، مظفری، ز.، و کوشکی، ف. (۱۳۹۵). «سازگاری واژگان قرضی: رویکرد واجی ـ درکی». *جستارهای زبانی*، *۷*، ۹۷-۱۲۳.

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

- زرشناس، ز. (۱۳۸۲). *زبان و ادبیات ایران باستان*. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- سوکولوف، س. ن. (۱۹٦۷). *زبان اوستایی*. ترجمهٔ ر. بهزادی (۱۳۷۰). تهران: مؤسسهٔ مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- راستارگویوا، و. س. (۱۹٦٦). *دستور زبان فارسی میانه*. ترجمهٔ و. شادان (۱۳٤۷). تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- رضایی باغ‌بیدی، ح. (۱۳۸۰). *معرفی زبان‌ها و گویش‌های ایرانی*. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- صادقی، ع. ا. (۱۳۹٤). پسوندهای «-ا»، «-اک» و «-ک». *فرهنگ‌نویسی*، ۱۰، ۳-۱٦.
- صادقی، ع. ا. (۱۳۸۰). *مسائل تاریخی زبان فارسی*. تهران: سخن.
- فرشیدورد، خ. (۱۳۷۵). *جمله و تحول آن در زبان فارسی*. تهران: امیرکبیر.
- کرد زعفرانلو کامبوزیا، ع.، اسلامی، ف.، و آقاگل‌زاده، ف. (۱۳۸۹). بررسی ساخت هجا و اصل توالی رسایی در زبان فارسی. *جستارهای زبانی، ٤*، ۵۱-۷٦.
- ماهوتیان، ش. (۱۹۹۷). *دستور زبان فارسی از دیدگاه رده‌شناسی*. ترجمهٔ م. سمائی (۱۳۸٤). تهران: نشرمرکز.
- مصاحب، غ. (۱۳٤۵). *دائره المعارف فارسی*. تهران: فرانکلین.
- میرفخرایی، م.، و میرزایی، م. (۱۳۹۰). ضمایر سکایی (ختنی). *زبان‌شناخت*، ۱، ۹۹-۱۱۱.
- محمدی خمک، ج. (۱۳۷۹). *واژه‌نامهٔ سکایی*. تهران: سروش
- ناتل خانلری، پ. (۱۳٦۵). *تاریخ زبان فارسی*. تهران: فردوس.

References

- Abolghasemi, M. (1996). *Historical Grammar of Persian Language*. Tehran. SAMT .[In Persian].
- Abolghasemi, M. (2005). *Guidance to the Old Languages of Iran*. Tehran. SAMT. [In Persian].
- Ahangar, A. A. (2003). A Description of the Phonological System of Sistani Dialect". *Dialectology. Nameyeh Farhangestan. 1* (1), 4-32. [In Persian].
- Ahangar, A. A. (2010). A study of the verb system in the Sistani dialect of Persian.

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

Orientalia Suecana. 5-44.

- Ahangar, A. A., Yousefian, P., & Kadkhoda, H. (2016). Geographical distribution of vowel variations of Sistani dialect in Shahraki-Naroui and Miyankangi regions. *Iranian Journal of Sociolonguistics*. *1*(1), 21-35 .[In Persian].
- Amoozgar, Z., & Tafazzoli, A. (2006). *Pahlavi Language - its Literature and Grammar*. Tehran. Moin. [In Persian].
- Bahgeri, M. (1996). *History of Persian Language*. Tehran. Ghatreh. [In Persian].
- Balkhi, Molana J. (2004). *Masnavi Ma'navi*. Tehran: Payam Edalat .[In Persian].
- Bartholomae, C. (1961). *Altiranisches worterbuch*. Berlin: University Auflage.
- Bearman, P. T., Bianquis, B., Cliford, V., & W. Heinrichs, D. (2003). *The encyclopedia of Islam.* 425–448. 'Iran, iii. Languages'. Leiden: Brill.
- Brunner, C. (1977). *A syntax of western Middle Iranian*. Delmar, Newyork.
- Brunner, C. (1977). *A Syntax of Western Middle Iranian*. Traslated by Behzadi, R. (1379). Tehran. Ramin .[In Persian].
- Estaji, A. (2011). A historical study of homophonous ke in Persian. *Journal of Linguistics & Khorasan Dialects*. 2(3), 1-30 .[In Persian].
- Farshidverd, Kh. (1996). *Sentence and Its Evolution in Persian Language*. Tehran. Amir Kabir .[In Persian].
- Kent, R. *(1953). Old Persian: Grammar, texts, lexicon. 2nd Ed.* New Haven: CT.
- Kalifehloo, S. F., Mozaffari, Z., & Kushki, F. (2017). Loan words adaptation: Perceptual-phonological approach. *Language Related Research*. 7, 97-123 .[In Persian].
- Kord zaferanloo Kambuzia, A., Eslami, F., & Aghagolzadeh, F. (2010). Study of syllable construction and the principle of accessibility sequence in Persian language. *Language Related Research*. 1(4), 51-76. [In Persian].
- Ghobadiani, N. Kh. (2005). *Divane Ash'ar.* Tehran : University of Tehran. [In Persian].

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

- Gnoli, G., & Rossi, A. V. (1979). *Iranica*. Online encyclopedia.
- Mahootiyan, Sh. (1977). *Persian Language Grammar: A Typological Approach*. Translated by Samaei, M. (2005). Tehran: Markaz. [In Persian].
- Masaheb, gh. (1345). *Persian Dictionary*. Tehran: Franklin. [In Persian].
- Mashhadi, H. & Delaramifar M. (2013). Syllabic structure of Sistani dialect. *Journal of Language Teaching and Research*. 4(6), 303-310.
- Miran, M. A. (1969). *Major Problems of Dari Speakers in Mastering Pashto Morphology*. M.A. Thesis. University of Texas at Austin.
- Mirfakhraie, M., & Mirzaie, M. (2012). Kotanese Pronoun. *Language Studies*. 2(3), 99-111 .[In Persian].
- Mohammadi Khamak, J. (2000). *Scythian Dictionary*. Tehran : Soroush. [In Persian].
- Okati, F., Ahangar, A. A., & Jahani, K. (2009). The Status of h and ʔ in the Sistani Dialect of Miyankangi. *Iranian Journal of Applied Language Study*. 1(1), 80-90 .[In Persian].
- Oveisi, M. (1995). *Study and Description of Sistan Dialect in the Poshte Ab Area*. M.A. Thesis. Ferdowsi University .[In Persian].
- Rastorgujeva, W. S. (1968*). Middle Persian Grammar*. Translated by Shādān, V. (1968). Tehran: Bunyād-e Farhang-e Īrān. 41(5).[In Persian].
- Rezaee Baghbidi, H. (2001). *Introduction to Iranian Languages and Dialects*. Tehran. Academy of Persian Language and Literature. [In Persian].
- Sadeghi, E. A. (2015). " « -e », « -ak » and « -k » affixes". *Farhangnevisi*. 10, 3-16 .[In Persian].
- Sadeghi, E. A. (2001). *Historical Issues of Persian language*. Tehran. Sokhan. [In Persian].
- Skjarvo, O. (2016). *Introduction to Old Persian*. Cambridge Mass. London.
- Schmitt, R. (1983). *Achaemenid dynasty. Encyclopaedia Iranica*. Translated by

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]

Bakhtiyari, A., Bahrami, E., Rezaee Bahbidi, H., & Salehi, N. (2007). 4(1), 26-414 [In Persian].

- Sokolov, S. N. (1967). *The Avestan Language*. Nauka Publishing House, Central Department of Oriental Literature. Translated by Behzadi, R. (1991). Tehran : Institute of Cultural Studies and Research. [In Persian].
- Tate, G. P. (1910). *Seistan: A Memoir on the History, Topography, Ruins, and People of the Country, in Four Parts* (Vol. 1). Traslated by Raeis olzakeri, gh. Zahedan : Culture and Quidance Department of Sistan and Baluchestan Province .[In Persian].
- Windfuhr, G.(1989). New Iranian Language. In Rüdiger Schmitt (Ed.). *Compendium Linguarum Iranicarum*. Wiesbaden: Ludwig. 246-250.
- Zarshenas, Z. (2003). *Language and Literature of Old Persian*. Tehran: Cultural Research. [In Persian].

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1399.11.6.9.8]